

Рецензия

за дисертационен труд за присъждане на образователна и научна степен „доктор“ в област на висше образование 2. Хуманитарни науки, Професионално направление: 2.1 Филология, Научна специалност: Литература на народите на Европа, Америка, Африка, Азия и Австралия (Португалска литература, XX – XXI в.)

Дисертант: Десислава Любомирова Тимчева

Тема на дисертацията: „Поетика на пространството в художественото творчество на Жоао де Мело“

Научен ръководител: проф. д-р Яна Андреева

Изготвил рецензията: доц. д-р Светла Черпокова, преподавател в Катедра по история на литературата и сравнително литературознание при Филологическия факултет на Пловдивския университет „Паисий Хилендарски“

1. Общо представяне

За присъждане на образователната и научна степен „доктор“ Десислава Любомирова Тимчева е представила дисертационен труд на тема: „Поетика на пространството в художественото творчество на Жоао де Мело“, автореферат със списък с библиография и приноси (53 стр.) и три публикации по темата. Дисертационният труд обхваща 246 страници като включва: основен текст – увод, четири глави и заключение (235 стр.) и цитирана литература (11 стр.) със заглавия на изследваните литературни произведения и теоретична литература.

В приложената автобиография прави впечатление целенасочеността и постоянството в заниманията на дисертантката – трайният ѝ интерес към литература (отразен в избора на магистратура), към филологически занимания с фокус португалистика (видим през бакалавърската ѝ степен), стремежът ѝ за усъвършенстване и за трупане на опит чрез изучаване на езика и културата на място (подплатен от мобилности по Програма „Еразъм“ – в Университета на Алгарве, 2013 г., и в Лисабонския университет, 2018 г.). Трудовият ѝ стаж също е с център португалска култура и език, което е още един съществен знак не само за „привързаност“ към темата, но и за задълбоченото ѝ и систематично изучаване.

Приложените три публикации по темата на дисертацията („Образът на Лисабон в романа на Жоао де Мело „Плачещи щастливи хора“, „Постмодерен прочит на града в

романа „Обърканият човек“ на португалския писател Жоао де Мело“ и „Разгръщането на градското пространство посредством еволюцията на персонажа в разказа „Облак в очите“ на Жоао де Мело“) освен че са в качествени научни издания, отново демонстрират задълбочен прочит на отделни произведения на Жоао де Мело. Тежестта в тях пада върху обследването на градското пространство, което е и своеобразен център в дисертацията.

Авторефератът отговаря на всички изисквания. В реферативен, но в достатъчна степен информативен вид, са представени основните части на дисертацията. Освен цитирана литература, авторефератът включва и изброяване на основни приноси в дисертационния труд и публикации по темата. Справката за основните приноси точно и ясно формулира постигнатото с акценти върху новаторството на изследваната тематика, конструирането на „собствен модел на проучване на пространствената репрезентация“, многоаспектното изследване на пространствените модели в подбрани произведения и особено важното – наличие на авторски преводи на дисертантката на неизвестни за българския читател текстове. Адмирации заслужава и изказаното намерение в автореферата и систематично отстоявано в дисертацията – чрез тези авторски преводи да се събуди интерес към една преводаческа програма, която да даде възможност за едно по-широко запознаване на читателите в България с творчеството на Жоао де Мело и с португалската литература.

2. Тематика и структура на дисертацията

Предложеният за защита труд поставя тема, която до момента не е дискутирана в българското литературоведско пространство. Във фокуса на изследването е поетиката на пространството в творчеството на Жоао де Мело. В това отношение работата може да се мисли като приносна, дори и само ако се отчетат начинът на задаване на проблема и намеренията на дисертантката българският читател да *опознае* един *непознат* автор. Формулирането на темата на дисертацията предразполага именно към постигането на тези намерения – чрез съчетаването на една уж известна и от години трасирана теоретическа проблематика, тази за художественото пространство в литературния текст, с изследването на малко известен в България автор да се извърви пътя от *известното* към *непознатото*.

Посредством тази стратегия читателят добива и познания за немалък кръг от произведения на Жоао де Мело при това в широк жанров диапазон (Напр. пътеписът „Тайната на Азорските острови“, романите „Плачещи щастливи хора“, „Обърканият

човек“, разкази като „За началото и за водата“, „Круизен кораб, пътуващ на юг“, „За времето: неговите корабкрушенци“, „Рожденият ден“, „Костите на моето тяло“, „Болестта“, новелата „За митовете: триптихът на корабите“ и др.).

Трудът е ясно структуриран и систематично преследва в хода си целите си.

Уводът освен че изпълнява задължителната функция на въведение в проблематиката, на предварително запознаване с тезите и хипотезите, които ще бъдат отстоявани и аргументирани в последствие, надскача тези си задачи, като предварително набелязва скелета на изследването, основните тематични линии в него и логиката, върху която стъпва методологията на проучване. Така читателят още в началото получава една добра насока към изследователските търсения, която е фундамент за по-нататъшната му ориентация в труда.

Първа глава „Изследвания на пространството в литературата – теоретични перспективи“ полага пък фундамента, върху който стъпват теоретическите наблюдения и изводи. Налице е едно много добро познаване на теориите върху пространството и умелото им прилагане в следващите глави върху анализирани произведения. Първоначалното впечатление още при запознаването със съдържанието е, че тази първа глава е несъизмеримо дълга спрямо останалите части от дисертацията. Това първоначално впечатление обаче се измества от разбирането за необходимостта от така нареченото от дисертантката „реферативно представяне“ на „значими теоретични разработки“. При това то определено надскача задачата си просто да реферира, а гради следващ фундамент, върху който по-нататък се разгръщат постановките на самата дисертация. В този смисъл тази първа глава изпълнява и функция, позната ни от класическия тип дисертации – излагане на инструментариума и методологията, чрез които в труда ще се анализират текстовете, като се припознават или отхвърлят едни или други теории. (Добър пример в това отношение е коментарието на Бахтиновия хронотоп именно с оглед на полезността/неполезността на хронотопичния поглед за дисертацията. Пример е и разделът „Пространството в идеите на Мишел Фуко“, отчитането на диалога Башлар – Фуко преди това, отчитането на „актуални перспективи в изследването на пространството в литературния текст“ и др.). Едно от предимствата на тази иначе изглеждаща набъбнало първа глава е и, че прави оглед на теориите за пространството и през погледа на португалски и бразилски литературоведи, т.е. през фокуса на средата,

която формира текстовете на Жоао де Мело, без да е забравен и приносът на българските литературоведи към темата за пространството.

Втора глава „Физическото пространство в художествената проза на Жоао де Мело“ е с фокус върху „физическите проявления на пространствата“ и „начините за представяне на местата“. Конкретизациите са от областта на островното, водното и градското пространство, но именно като представяне на физическо пространство. Още в началото на тази глава прави впечатление ясното разграничаване на понятията „пространство“ и „място“. Тази прецизност в дефинирането на понятията и разбиранията за тях всъщност е присъща на цялата дисертация. Като специфичен почерк на изследователката е, че не просто привлича дефиниции от авторитетни теоретици, а ги подлага на дискусия, като резултатът от това е своеобразното им „опитомяване“ за нуждите на изследователските стратегии. Особено видимо е това в раздел „2.1. Инструменти за представяне на физическите пространства в литературните текстове“, където се обсъждат различни гледни точки към „усещането за пространство“ и към „инструментариума за репрезентация на пространството“.

Трета глава „Историческото и социалното пространство в наративите на Жоао де Мело“ върви по пътя на разширяващите се контексти. Заявката в началото на главата е, че се обследва „обликът на пространствата, които присъстват в художествените текстове на Жоао де Мело като отражение на социалната и историческата динамика в Португалия от края на XX и началото на XXI век“ (с. 111), като читателят се превежда през литературноисторическия контекст, социално-историческите процеси и последствията от тях,

Лайтмотивна за цялата глава е темата за миграционните процеси, една тема, която е с нестихваща актуалност, като нейна своеобразна кулминация е „3.3.1. Градът и миграцията“, с. 129-137. В тази глава отново във фокуса са островът и градът, но този път през призмата на социокултурните контексти. Прави се и един съществен исторически срез в хоризонтален и във вертикален план, чрез който се отличават различни фази в осмислянето на градското пространство (Вж. „3.3.2. Образът на Лисабон между диктатурата и демокрацията“, с. 137-143, и „3.3.3. Лисабон от новия милениум“, с. 143-151). Особено интересни са и анализите на присъствието на пространството на „чуждестранния град“ и на корабното пространство.

Четвърта глава „Психологически измерения на пространството във творчеството на Жоао де Мело“ добавя още един много съществен изследователски аспект – навлизането в „субективната пространственост“ на творбите на португалския автор. Обсъждат се проблемите на пространството на личностната идентичност, на връзките между градското пространство и загубата на идентичност, на парадоксалната, но същевременно логична свързаност между любов и пространство. Особено внимание е отделено и на едно традиционно, познато пространство – пространството на дома, което обаче при Жоао де Мело се проявява в една доста различаваща се интерпретация от българските конотации за дом. То е свързано с темата за любовта. В тази посока особено симпатична е констатацията на дисертантката, че „пространствата се явяват съучастници в любовните отношения, доколкото именно тези пространства предоставят сигурност и място, на което спомените за романтичните възжеления да бъдат запазени“, с. 198.

В четвърта глава като че ли самоналагащо се е обсъждането на любовното пространство. Неговото анализиране освен през фокуса на дома, минава и през други теми, лайтмотивни за дисертацията, като темата за границите и тяхното прекрочване например. Отново се поставя и темата за миграцията, но този път през екзистенциалното.

Финалната част на труда, наречена „Заклучения“, още веднъж преговаря постигнатото до момента, като поставя акцентите върху направените изводи. Отново се предлага едно резюме на извървения път до момента. Така както последната глава, според изследователката, „затваря кръга на цялостното фикционално преживяване в творбите на Жоао де Мело“, така и заключението затваря кръга на едно качествено читателско преживяване.

Има нещо също така много симпатично в наименуването на тази финална част. Със заглавието си „Заклучения“ на пръв поглед някак отстъпва от традиционното единствено число на „Заклучение“. От една страна, човек може да припознае в множественото число скромност, в смисъл на „това са част от заключенията“. От друга страна, „Заклучения“ създава усещането за отворен финал и буди у читателя надеждата за продължение на темата в бъдещи разработки върху нея.

Цитирана литература демонстрира задълбочена и усърдна работа по подготовката на дисертацията. Включени са 116 заглавия на литературни произведения, научни изследвания, студии и статии на английски, португалски и български език. При

това налице е не просто списък с имена, автори, произведения и изследвания, чрез който е постигнато изпълнението на задачата, а прави впечатление, че ползваните текстове са сериозно прощудирани и осмислени, за да се създаде една солидно научно подплатена тъкан на дисертацията със собствено оригинално звучене.

3. Особенности на „сюжетирането“ на дисертацията и неговият метод

По отношение на „сюжета“ на дисертацията би могло да се отбележи една негова същностна специфика. Методът на сюжетиране на работата би могло да се определи като „метод на фокусиране и разлистване“. Забелязва се още в началото при четенето на първа глава, посветена на коментирането на теориите за пространството. Поставя се фокус върху съществен проблем, а в последствие се „разлиства“ чрез надграждане и разширяване. Методът на „фокусиране и разлистване“ се прилага и нататък вече и при конкретния анализ на пространствата. Като пример може да се даде разгръщането в хода на дисертацията на значенията на острова, водното пространство, града (своя и чуждестранният), корабното пространство, пространствата на дома, вариациите на любовното пространство. Ако при първоначалната им поява в текста като обект на анализиране доминира фокусирането върху техни същностни характеристики (например коментирането на острова и водното пространство в първа глава, на градското пространство – във втора глава), по-късно се „разлистват“ пластове им (в трета и четвърта глава), като при това се вплитат в мрежа от значения, която да изгради своеобразна 3D представа за присъщите пространства на творчеството на Жоао де Мело.

Съвсем в конспект ще отбележа някои моменти, които лично за мене бяха много интересни:

- забелязването на цветовете и цветовата символика (втора глава);
- ходът на отличаване на различните пластове на градското пространство (втора, трета и четвърта глава);
- съпоставките на „социалния облик на града с този на островното пространство“;
- констатирането, че „трите пласта в образа на островното пространство съответстват на три различни етапа от живота на персонажите“;
- съпоставките между своето и чуждото пространство (Лисабон – Канада);
- разглеждането на любовното пространство и осмислянето му в аспектите на дома и на градското пространство
- анализът на лудницата и съпоставките ѝ с дома.

4. Приноси на дисертацията

В резюме качествата на работа могат да се маркират в следните няколко пункта, макар и не изчерпателно:

- Избор на оригинална и новаторска тема, която въпреки трудността си е разгърната много успешно;
- Приближаването на един непознат за читателя не специалист автор, какъвто е Жоао де Мело, и на творчеството му.
- Ясно поставяне на целите, систематичното им постигане и доразширяване в хода на работата с помощта на допълнително привлечен инструментариум, когато е необходимо;
- Много добро структуриране и следване на набелязаните изследователски линии;
- Ясно формулиране и, най-вече, отличаване на изводите в края на всеки раздел, глава и в края на дисертацията;
- Конструирание на собствен „сюжет“, който увлича читателя и му предоставя възможността да съпреживява анализационния процес;
- Ясен и точен, четивен език, нещо, което не винаги е постижимо при работата с една сложна проблематика, каквато е теорията за пространството, особено за един млад учен;
- Наличие на авторски преводи на неизвестни за българския читател текстове, но не просто като илюстрация и с цел аргументиране на представените тези, а като част от една бъдеща преводаческа програма, заявена и от самата дисертантка.

5. Препоръки и бележки

Имах удоволствието да присъствам на вътрешното обсъждане на дисертацията на Десислава Тимчева в Катедра „Испанистика и португалистика“. Прави ми впечатление, че настоящият предложен текст е съобразен с всички препоръки на колегите, въпреки че не стоеше тази задължителност и бележките бяха по-скоро факултативни. Добавени са цитирани, но пропуснати тогава в библиографския списък автори и произведения. Прецизирани са заглавия на глави. Изправени са и някои технически грешки.

Една препоръка, единствено с оглед на бъдещото издаване на дисертацията, е свързана с оформлението на библиографията. Става въпрос за тематичното отделяне на библиографските единици в „Цитирана литература“ за по-голяма прегледност.

Възможни раздели са – анализирани произведения (от Жоао де Мело; от други автори), теоретически и философски текстове, литература на кирилица и на латиница. Иначе ползваната и цитираната литература е респектираша.

Какво би ми се искало да присъства повече в работата? Разбира се, всеки търси в един текст близки територии до своите научни занимания. По повод островното пространство и водните пространства си задавах въпроса дали в анализираните произведения на Жоао де Мело има някакъв намек или реминисценции на Одисеевото начало? В този смисъл в едно бъдещо изследване интерес може би би представлявало и наблюдението върху митологичните аспекти на пространството, най-вече с оглед на дома, пътя, граничните пространства. Като човек, който се занимава със сравнително литературознание, би ми се искало повече да има съпоставителни перспективи с актуалния литературен контекст на португалската литература и отбелязването на някакви евентуални връзки с литературната традиция в експлицирането на коментираните пространства. Нещо подобно е направено при уговарянето на градското пространство (дадени са примери с Дикенс, Балзак, Машадо де Асиш), но би ми било интересно да се научи повече за възможни съпоставки именно в контекста на португалската литература.

Във връзка с коментарите на лудницата именно в контекста на Фуко, пак с оглед на бъдещи занимания с темата, бих препоръчала две негови книги, издадени и на български – „История на лудостта в класическата епоха“ (би била полезна с оглед на лудницата) и „Надзор и наказание (с оглед на затворените пространства). Разбира се, ползваните статии от Фуко, върху които иначе стъпва анализът, мисля, че достатъчно обезпечават теоретически изнесените наблюдения.

Заклучение

В заключение ще потвърдя изказаната още по време на вътрешното обсъждане в Катедра „Испанистика и португалистика“ убеденост, че предложеният дисертационен труд на Десислава Тимчева има всички необходими качества да бъде успешно защитен. Аргументите са не само в текста на изследването и в статиите към него, но и в онази иначе невидима „енергия“, която стои зад реализацията му, но преди всичко прозира през призмата на задълбоченото изучаване на теории за пространството (а и за времето) и прилагането им върху едно относително слабо познато на българския читател творчество, със сигурност обаче много добре овладяно от изследователката. Тази

условно наречена „енергия“ има способността да генерира бъдещи перспективи и да „заразява“ последващи изследвания от областта не само на португалската литература, което е едно от приносните моменти на работата. Убедена съм и в това, че качествата на един дисертационен труд се измерват не само със способността му да коментира, анализира, да строи заключения въз основа на вдаването в една проблематика, а в уменията на текста да заложи основи за бъдещи дискусии по темата. А трудът на Десислава Тимчева има този потенциал.

Много съществен момент е и заложената в дисертацията „преводаческа програма“, за чиято реализация пожелавам успех. Тази идея за преводаческа програма придава още един принос на работата. Тя не остава затворена в себе си, коментирайки просто текстове, които към конкретния момент обслужват научните занимания на дисертантката, а задава перспектива и възможности за нови пътища.

Без да съм наясно с процеса на работа по дисертацията, ще отбележа, че впечатлението ми е, че зад текста стои и едно безспорно сериозно и ангажирано научно ръководство, което заедно с безспорните качества на дисертантката е допринесло за един много добър резултат. Опитът ми пък от научните ми контакти с колегите от Катедра „Испанистика и португалистика“ показва, че става въпрос и за една лична „програма“ на Катедрата, която се изразява в силна подкрепа и ангажираност при изграждането на млади и обещаващи учени.

В заключение – убедена съм, че работата на Десислава Любомирова Тимчева има всички необходими качества да бъде успешно защитен. Дисертационният труд и представените материали към него представляват оригинален принос и отговарят на всички изисквания както на предходния, така и действащия към момента Закон за развитие на академичния състав в Република България (ЗРАСРБ). Въз основа на това давам положителния си глас и препоръчвам на уважаемото научно жури да присъди на Десислава Любомирова Тимчева образователната и научна степен „доктор“ в област на висше образование 2. Хуманитарни науки професионално направление, 2.1 Филология, Научна специалност: Литература на народите на Европа, Америка, Африка, Азия и Австралия (Португалска литература, XX – XXI в.).

10.11.2020

Пловдив

Изготвил рецензията:

доц. д-р Светла Черпокова

